

РОЗДІЛ 3

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ І ДЕРЖАВНА СЛУЖБА

УДК 314.15

Хома Н.М., Національний університет “Острозька академія”

Хома Наталія Михайлівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Національного університету “Острозька академія” та кафедри права Львівського інституту Міжрегіональної академії управління персоналом. Основний напрям наукових досліджень – функціонування держави соціального зразка, порівняльний аналіз соціальної політики різних держав. Автор понад 40 наукових та навчально-методичних публікацій.

Демографічна політика як напрямок діяльності соціальної держави

У статті розглядаються основні демографічні тенденції в різних регіонах планети, окремих регіонах Європи. Порівняно держави світу за різними демографічними параметрами. Звернено увагу на основні відмінності у демографічних процесах в різних регіонах.

In article the main demographic tendencies in various regions of the planet, separate regions of Europe are considered. Comparison of the states of the world behind various demographic parameters is carried out. The attention to the main differences in demographic processes in various regions is inverted.

Сьогодні особливо гостро відчувається потреба враховувати демографічні тенденції та перспективи розвитку населення, приймаючи політичні рішення. Демографічна ситуація відіграє далеко не останню роль серед чинників, які впливають на соціально-економічний розвиток держави. Демографічні дослідження є базою для оцінки обсягів пропозиції робочої сили, попиту на товари та послуги, масштабів антропогенного навантаження на територію тощо.

Знання демографічних процесів (народжуваності, смертності, міграції) необхідне для здійснення ефективної комплексної соціальної політики сучасної держави. Для України (з такими рисами демографічної ситуації, як падіння народжуваності, ріст смертності, зменшення міграційного сальдо, трансформація вікової структури у напрямку збільшення питомої маси осіб старших вікових груп [1]) важливим є вивчення зарубіжного досвіду здійснення демографічної політики, вивчення тенденцій у цій царині. Знання зарубіжного досвіду

важливе при реалізації поставлених у демографічній сфері завдань, визначених, наприклад, Указом Президента України “Про заходи щодо заохочення народжуваності в Україні” [2] та іншими нормативно-правовими документами.

Тематиці демографічних процесів присвячено чимало публікацій. Зокрема, можна виділити розробки учених Ради з вивчення продуктивних сил НАН України, Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України, українських дослідників С. Білянського, С. Вегери, Е. Лібанової, О. Палій, А. Позняка, І. Прибиткової, В. Скуратівського, Г. Старостенко, В. Стешенка, А. Хахлюк, П. Шевчук та ін. Внесок у розробку проблематики вносять такі російські дослідники, як А. Вишневський, О. Захарова, Л. Рибаківський, Н. Тарасова та ін. Ця проблематика широко розробляється Центром демографії та екології людини Інституту народногосподарського прогнозування РАН, Центром соціальної демографії (Росія), Фондом ООН з народонаселення, науковими

установами держав світу. Проте вітчизняною наукою практично не здійснювався порівняльний аналіз демографічної політики у державах світу, не застосовується порівняльний метод до таких досліджень, відсутній аналіз політики, яку уряди вважають за доцільне здійснювати у своїх державах щодо темпів зростання населення.

Цілями статті є аналіз демографічних тенденцій у різних регіонах планети, Європи,

показ демографічних тенденцій як у окремих державах, так і в окремих групах держав, напр., країнах Північної Європи, країнах Центральної та Східної Європи. Поставлено завдання порівняти держави світу за такими параметрами, як малюкова смертність, середньорічні темпи природного приросту населення, середньорічні темпи міграційного приросту населення, очікувана тривалість життя та ін.

Насамперед, доцільно відзначити тенденцію

Рис. 1. Кількість дітей на одну жінку

до несподіваного зменшення, особливо у європейських державах, кількості дітей, народжених однією жінкою. За винятком Туреччини, Албанії, Грузії, усі європейські держави мають низьку народжуваність, при якій жінка народжує в середньому менше 2,1 дитини (рис. 1).

Падіння народжуваності почалося у Західній та Північній Європі, за ними послідували держави Південної Європи і, нарешті, держави Центральної та Східної Європи, де демографічна криза набрала обертів у дев'яності роки. У Західній Європі після

періоду падіння народжуваність стабілізувалася, Північна Європа пережила невелике піднесення. Особливо низькою є народжуваність у Литві, Болгарії, Чеській Республіці, Іспанії, Італії, східнонімецьких землях. На сьогодні у європейських державах немає ознак нового підйому народжуваності (табл.1). У тих із них, де народжуваність була низькою, народжуваність досить давно залишається стабільною, а спад спостерігається у тих державах, де вона утримувалася на дещо вищому рівні. Зростання народжуваності у країнах Північної Європи, очевидно, виявилось тимчасовим [3].

Таблиця 1

Коефіцієнт сумарної народжуваності (середня кількість дітей, народжених однією жінкою) [4]

Держава	Роки															
	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Австралія	3,05	3,30	3,45	2,98	2,86	2,15	1,89	1,89	1,91	1,83	1,80	1,78	1,76	1,75	1,75	1,73
Данія	2,57	2,58	2,57	2,61	1,95	1,92	1,55	1,45	1,67	1,80	1,75	1,75	1,72	1,73	1,77	1,74
Ірландія	3,36	3,66	3,76	4,03	3,87	3,43	3,24	2,48	2,11	1,84	1,88	1,93	1,93	1,88	1,89	1,97
Канада	3,44	3,82	3,90	3,16	2,34	1,87	1,67	1,61	1,71	1,64	1,62	1,55	1,60	1,52	1,60	1,60
Латвія			1,94	1,74	2,02	1,96	1,90	2,09	2,01	1,26	1,16	1,11	1,10	1,18	1,24	1,21
Литва			2,59	2,21	2,39	2,18	1,99	2,09	2,02	1,49	1,43	1,39	1,36	1,35	1,33	1,30
Росія	2,89	2,83	2,56	2,12	2,00	1,97	1,86	2,05	1,89	1,34	1,28	1,23	1,24	1,17	1,21	1,25
Румунія	3,14	3,07	2,34	1,94	2,89	2,60	2,43	2,32	1,84	1,34	1,30	1,32	1,32	1,30	1,31	1,24
Словаччина	3,58	3,47	3,04	2,80	2,41	2,53	2,31	2,26	2,09	1,52	1,47	1,43	1,38	1,33	1,29	1,20
Словенія			2,18	2,46	2,12	2,17	2,10	1,71	1,46	1,29	1,28	1,25	1,23	1,21	1,26	1,21
США	3,09	3,57	3,65	2,91	2,48	1,77	1,84	1,84	2,08	2,02	2,04	2,04	2,06	2,08	2,13	2,00
Україна			2,23	1,99	2,09	2,02	1,95	2,02	1,89	1,38	1,31	1,25	1,19	1,10	1,20	1,10
Фінляндія	3,16	2,93	2,72	2,48	1,83	1,68	1,63	1,64	1,78	1,81	1,76	1,75	1,70	1,74	1,73	1,73
Естонія			1,96	1,93	2,16	2,04	2,02	2,12	2,04	1,32	1,30	1,24	1,21	1,28	1,39	1,34
Японія	3,65	2,37	1,98	2,14	2,14	1,91	1,75	1,76	1,54	1,42	1,43	1,39	1,38	1,40	1,41	1,40

У другій половині ХХ ст. значно скоротилися середньорічні темпи природного приросту населення. Найвідчутніші зміни у напрямку зменшення приросту спостерігаються в Україні, у Росії, державах Прибалтики, а тенденції до зростання народжуваності, окрім держав третього світу, зберігаються у

Австралії, Новій Зеландії, Ірландії, Канаді та деяких інших державах.

Показником ефективності демографічної політики є й коефіцієнт малюкової смертності (табл. 2). Аналіз за цим показником європейських країн показав зниження цього

Таблиця 2

Коефіцієнт смертності дітей (кількість дітей, які померли у віці до 1 року, на 1000 тих, які народилися живими) [5]

Держава	Роки										
	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	1997	1998	1999
Білорусь	34,9	23,1	18,8	18,7	16,3	14,5	11,9	13,3	12,4	11,3	11,5
Болгарія	45,3	30,6	27,1	22,9	20,0	15,3	14,6	14,5	17,1	14,5	14,9
Данія	21,6	18,7	14,2	10,4	8,4	8,0	7,5	5,1	5,3	4,7	4,2
Латвія	27,0	18,6	17,9	20,3	15,4	13,0	13,7	18,4	15,2	14,9	11,6
Литва	38,0	24,5	19,4	19,6	14,4	14,2	10,3	12,3	10,2	9,2	8,6
Македонія	88,0	65,1	54,9	43,6	31,7	22,8	15,5	16,5	14,7
Молдова	24,1	43,2	35,0	30,9	19,0	21,2	19,8	17,5	18,5
Норвегія	15,9	14,7	11,1	9,2	8,0	8,5	6,9	4,0	4,1	4,0	3,9
Польща	54,8	43,2	36,7	29,0	25,5	22,0	19,3	13,4	10,1	9,5	8,8
Росія	36,6	26,6	23,0	23,7	22,1	20,7	17,4	18,1	17,2	16,5	16,9
Румунія	74,5	43,0	49,5	34,5	29,0	26,0	25,0	21,1	22,1	20,5	18,5
США	26,0	24,5	20,0	16,1	12,6	10,6	9,2	7,6	7,1	7,0	6,9
Україна	29,7	20,5	17,0	19,7	16,6	15,9	13,0	14,4	14,2	12,9	13,0
Фінляндія	21,0	17,6	13,2	9,6	7,6	6,3	5,7	3,9	3,9	4,2	3,6
Швеція	16,6	13,3	11,0	8,6	6,9	6,8	6,0	4,1	3,6	3,5	3,4
Естонія	31,1	20,3	17,7	18,2	17,1	14,1	11,9	14,8	10,0	9,3	9,6

Таблиця 3

Середньорічні темпи природного приросту населення, у % [6]

Держава	Роки												
	1955-60	1960-65	1965-70	1970-75	1975-80	1980-85	1985-90	1990-95	1996	1997	1998	1999	2000
Австралія	1,38	1,32	1,09	1,11	0,83	0,83	0,78	0,77	0,68	0,68	0,64	0,64	0,63
Білорусь	1,40	1,29	0,84	0,70	0,67	0,58	0,52	0,03	-0,37	-0,47	-0,44	-0,49	-0,41
Болгарія	0,98	0,87	0,71	0,65	0,53	0,25	0,10	-0,24	-0,54	-0,69	-0,64	-0,48	-0,51
Угорщина	0,75	0,35	0,35	0,39	0,34	-0,12	-0,18	-0,26	-0,37	-0,38	-0,43	-0,48	-0,38
Ірландія	0,91	1,00	1,00	1,11	1,10	1,03	0,70	0,54	0,52	0,58	0,60	0,58	0,61
Канада	1,96	1,69	1,09	0,86	0,82	0,73	0,72	0,80	0,61	0,48	0,45	0,36	0,40
Латвія	0,63	0,55	0,34	0,30	0,16	0,24	0,30	-0,24	-0,59	-0,60	-0,66	-0,56	-0,50
Литва	1,32	1,24	0,94	0,77	0,55	0,53	0,56	0,14	-0,10	-0,09	-0,10	-0,10	-0,13
Нідерланди	1,37	1,31	1,11	0,71	0,46	0,40	0,42	0,42	0,33	0,36	0,39	0,38	0,42
Нова Зеландія	1,72	1,70	1,39	1,24	0,90	0,79	0,87	0,93	0,80	0,82	0,77	0,77	0,67
Норвегія	0,93	0,79	0,80	0,68	0,30	0,21	0,26	0,30	0,39	0,35	0,32	0,32	0,34
Росія	1,54	1,20	0,65	0,61	0,55	0,56	0,53	-0,28	-0,53	-0,51	-0,48	-0,64	-0,66
Словаччина	1,56	1,25	0,95	0,91	1,02	0,72	0,58	0,37	0,17	0,13	0,08	0,07	0,04
Словенія	0,91	0,83	0,74	0,65	0,63	0,41	0,13	0,05	0,01	-0,04	-0,06	-0,08	-0,02
США	1,49	1,25	0,85	0,65	0,64	0,71	0,73	0,66	0,60	0,59	0,59	0,58	0,55
Україна	1,09	0,89	0,60	0,57	0,39	0,25	0,20	-0,22	-0,61	-0,62	-0,60	-0,70	-0,76
Франція	0,66	0,68	0,61	0,56	0,37	0,43	0,43	0,33	0,34	0,34	0,35	0,35	0,41
Естонія	0,57	0,53	0,40	0,44	0,29	0,34	0,37	-0,23	-0,39	-0,41	-0,50	-0,41	-0,39
Японія	1,03	0,99	1,09	1,26	0,91	0,66	0,45	0,28	0,25	0,20	0,20	0,19	0,18

Таблиця 4

Коефіцієнт щорічного приросту населення (на 1000 осіб) [8]

Держава	Рік												
	1950	1960	1970	1980	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Австралія	29,7	26,6	24,4	3,2	14,6	12,8	13,2	12,1	11,7	11,1	12,6	10,0	13,0
Білорусь	2,6	10,5	9,4	7,4	5,8	0,1	-3,3	-3,5	-4,8	-4,7	-2,6	-2,9	-4,0
Великобританія	-1,1	8,1	4,2	1,2	3,1	3,9	3,2	2,8	3,9	5,1	3,9	4,0	4,2
Угорщина	9,3	4,6	2,9	-0,4	-3,7	-0,2	-1,5	-1,9	-2,1	-2,6	-3,1	-2,1	-2,5
Ірландія	-2,7	-4,9	9,4	11,7	-2,9	4,0	6,2	8,8	11,4	11,0	11,1	13,0	14,7
Республіка Корея	-6,4	30,1	19,9	15,7	10,0	9,9	10,0	9,8	9,9	10,0			
Латвія	3,1	15,9	6,2	2,3	6,9	-3,7	-12	-10	-9,9	-8,9	-7,3	-7,4	-7,8
Литва	0,8	16,5	13,2	5,3	8,9	2,2	-7,7	-7,6	-7,2	-7,3	-6,9	-7,2	-3,3
Нідерланди	14,9	12,1	12,4	8,3	5,2	7,9	4,5	4,7	5,6	6,8	6,6	7,7	7,4
Росія	16,8	14,3	4,8	5,1	6,9	3,4	-2,2	-3,2	-2,7	-2,8	-5,3	-5,1	-6,0
Румунія	9,4	9,5	10,9	6,7	4,0	-0,8	-2,5	-3,3	-2,5	-1,7	-1,5	-1,1	
США	17,1	16,7	12,7	9,8	9,2	10,8	9,6	9,9	9,6	9,5	9,0		
Україна	18,0	14,8	8,1	3,6	3,3	2,0	-7,7	-8,7	-7,8	-7,9	-8,0	-8,5	
Швейцарія	11,7	12,1	3,9	5,0	4,5	11,4	6,2	2,7	2,1	3,8	5,7	5,5	7,5
Естонія	11,8	10,8	12,4	6,8	6,9	-1,8	-16	-14	-9	-10	-5,2	-3,7	-4,2

типу смертності у порівнянні з 60-70-ми рр. ХХ ст., проте і сьогодні держави континенту істотно різняться за її масштабами. Найнижчі показники у державах Північної Європи, найвищі – у державах Центральної та Східної

Європи.

Практично у всіх розвинутих державах відзначено зменшення природного приросту населення (табл. 3, 4). Найвиразніше ця тенденція проявляється у Білорусі, Росії,

Таблиця 5

15 нових незалежних держав. Очікувана тривалість життя народжених у 1998-2000 рр. [9]

Чоловіки

Рік	Держава														
	Азербай-джан	Вірменія	Білорусь	Грузія	Казах-стан	Киргизія	Латвія	Литва	Молдова	Росія	Таджикистан	Туркменія	Узбекистан	Україна	Естонія
1998	68,10	72,50	62,70	70,34	59,43	63,07	64,10	66,50	64,20	61,30		62,48	68,20	63,32	64,56
1999	68,27	72,56	62,25	70,20	60,76	64,47	64,78	67,05	63,79	59,90	69,79	63,40		62,78	65,46
2000	68,70	73,46	63,37	71,89	60,15	63,79	65,00	67,00	63,99	59,00	66,00	63,00	68,00	62,30	65,00

Жінки

Рік	Держава														
	Азербай-джан	Вірменія	Білорусь	Грузія	Казах-стан	Киргизія	Латвія	Литва	Молдова	Росія	Таджикистан	Туркменія	Узбекистан	Україна	Естонія
1998	74,84	77,33	74,57	78,45	70,95	71,32	75,50	74,40	71,57	72,90		69,84	73,00	73,91	75,61
1999	74,11	77,16	73,99	77,87	71,40	72,18	75,36	74,00	71,40	72,40	73,82	70,40		73,67	76,30
2000	74,42	78,11	74,76	77,42	71,64	72,04	76,00	74,70	71,45	72,20	71,00	70,00	73,00	73,62	76,00

Болгарії, в Україні.

При здійсненні комплексної соціальної політики необхідне урахування такого демографічного показника, як очікувана тривалість життя. Такий прогноз особливо важливий з огляду на тенденції постаріння населення та необхідності перебудови пенсійних систем. Тривалість життя різниться як за статевою ознакою, так і у різних державах, що видно навіть на прикладі групи незалежних держав колишнього СРСР (табл. 5).

Демографічні тенденції практично в усіх державах СНД – тривожні. Наведемо два приклади – Білорусі та Азербайджану:

якщо у 1990 р. у Білорусі народилося 145 тис. осіб, а померло 109 тис., то у 2002 р. народилося 88,7 тис., а померло 146 тис. Без дієвих заходів населення Білорусі до 2050 р. може скоротитися вдвічі;

за останні 10 років народжуваність у Азербайджані знизилася з 24 до 14 дітей на кожну тисячу осіб. При цьому, як не парадоксально на перший погляд, чисельність населення країни зросла на 8,7%: демографічного приросту досягнуто завдяки різкому скороченню малюкової смертності. Десять років тому з тисячі народжених помирали 28 малюків, а у 2002 р. – 13. Зафіксовано зменшення кількості шлюбів – з 8 до 5 на кожну тисячу осіб, причиною чого є відтік чоловіків репродуктивного віку, пов'язаний із проблемами працевлаштування. За неофіційними даними, сьогодні за межами Азербайджану знаходяться 1,5 млн. трудових

мігрантів (усе населення держави – 8,2 млн. осіб).

Упродовж останньої чверті ХХ ст. Секретаріат ООН неодноразово проводив опитування урядів усіх держав планети – членів ООН про те, як уряди оцінюють відповідність різних демографічних процесів інтересам їх країн, і чи вважають вони за доцільне здійснювати політику, спрямовану на збереження існуючого стану справ.

Високі чи низькі темпи зростання населення обумовлені перш за все рівнем народжуваності. Не дивно, що уряди не задоволені темпами зростання населення, висловлюють стурбованість рівнем народжуваності. Але часто цю стурбованість висловлюють і ті держави, де темпи зростання задовільні.

У той же час низька народжуваність викликає тривогу не усюди. У 1999 р. 57 держав, де проживало 44% населення планети, мали народжуваність нижчу простого відновлення населення, але лише у 29 із них уряди оцінювали народжуваність як занижену. На планеті частка урядів, які вважають рівень народжуваності у своїх державах як *надто низький*, зросла з 11% у 1976 р. до 17% у 1999 р. За винятком однієї держави в Африці (Габон), однієї держави у Південній Америці (Уругвай) та кількох держав Азії (напр., Казахстан, Сінгапур, Японія), усі решта держав, котрі оцінюють народжуваність як занадто низьку, знаходяться у Європі. У своїй більшості – це постсоціалістичні держави: Білорусь, Болгарія, Боснія та Герцеговина, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Росія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Україна, Хорватія, Чехія, а також

Таблиця 6

Оцінка рівня народжуваності у своїх державах їх урядами. 1976-1999 рр. [10]

Держава	1976 р.	1983 р.	1993 р.	1999 р.
Росія	Задовільний	Задовільний	Надто низький	Надто низький
Франція	Надто низький	Надто низький	Надто низький	Надто низький
ФРН	Надто низький	Надто низький	Надто низький	Надто низький
Італія	Задовільний	Задовільний	Задовільний	Надто низький
Японія	Задовільний	Задовільний	Надто низький	Надто низький
Південна Корея	Надто високий	Надто високий	Задовільний	Задовільний
Великобританія	Задовільний	Задовільний	Задовільний	Задовільний
США	Задовільний	Задовільний	Задовільний	Задовільний

Греція, Італія, Португалія, Іспанія, Австрія, ФРН, Люксембург, Швейцарія.

На прикладі восьми держав з низькою народжуваністю, яка до того ж усюди має тенденцію до подальшого зниження, можна

бачити, що оцінки урядів стають дедалі тривожнішими. У 1976 р. лише Франція та ФРН оцінювали свою народжуваність як надто низьку, Росія, Великобританія, Італія, США, Японія були задоволені її рівнем, а Південна Корея навіть вважала рівень народжуваності як

Таблиця 7

Політика, яку уряди вважають за доцільне здійснювати у своїх державах щодо темпів зростання населення. 1974-1999 рр. (у % від загального числа держав, які відповіли на питальник ООН)

Рік	Знизити	Підтримати на такому ж рівні	Підвищити	Не втручатися	Усього	Число держав
<i>Планета у цілому</i>						
1974	25	0	19,9	55,1	100	156
1983	25,6	13,5	19	41,9	100	168
1993	37,9	13,1	11,6	37,4	100	190
1999	38,8	8,3	10,5	42,4	100	193
<i>Більш розвинуті регіони</i>						
1983	0	28,2	30,8	41	100	39
1993	1,8	33,9	16,1	48,2	100	56
1999	2,1	10,4	22,9	64,6	100	48
<i>Менш розвинуті регіони</i>						
1983	33,3	9,3	15,5	41,9	100	129
1993	53	4,5	9,7	32,8	100	134
1999	51	7,6	6,2	35,2	100	145

надто високий. Уже у 1999 р. уже п'ять із восьми держав оцінювали свою народжуваність як надто низьку (табл. 6)

На планеті в цілому виросла кількість держав, в яких уряди вважають необхідним впливати на темпи росту населення. Але в основному це збільшення відбулося за рахунок країн, які розвиваються, де уряди дедалі частіше висловлюються на користь зниження темпів демографічного зростання. Одночасно зросла й кількість держав, уряди яких вважали за доцільне здійснювати політику сповільнення росту чисельності населення (табл. 7).

У розвинутих державах із низькими темпами росту населення явно зростала кількість прихильників невтручання у питання темпів росту населення. Щоправда, у 90-ті рр. відбулося деяке збільшення кількості держав із більш розвинутих регіонів (з 16% у 1993 р. до 23% у 1999 р.), які висловилися за політику, спрямовану на підвищення темпів росту населення. Більшість держав Східної Європи, Словенія, Хорватія, а також Вірменія та Казахстан проголосили політику, спрямовану на зміну існуючої демографічної ситуації для запобігання зменшення кількості населення.

Разом із тим, частка держав, які декларують необхідність підвищення темпів зростання населення, менша частки держав, які розглядають

Таблиця 8

Політика щодо темпів зростання населення, яку вважають за доцільне здійснювати уряди. 1974-1999 рр.

Держава	1974	1983	1993	1999
Росія	Підвищити	Підвищити	Не втручатися	Підвищити
Франція	Підвищити	Підвищити	Підвищити	Не втручатися
ФРН	Не втручатися	Не втручатися	Не втручатися	Не втручатися
Італія	Не втручатися	Зберігати існуючі	Не втручатися	Не втручатися
Японія	Не втручатися	Не втручатися	Не втручатися	Не втручатися
Південна Корея	Понизити	Понизити	Понизити	Не втручатися
Великобританія	Не втручатися	Не втручатися	Не втручатися	Не втручатися
США	Не втручатися	Не втручатися	Не втручатися	Не втручатися

ці темпи як надто низькі. Окремі західні держави у 1990-ті рр., на протигагу колишнім соціалістичним державам Європи, перейшли від політики стимулювання приросту населення до політики невтручання. Характерний приклад Франції, яка здавна відома своєю активною позицією держави щодо демографічних процесів. Заповнюючи питальники ООН у 1976, 1983 і 1993 рр., її уряд зазначав, що здійснює політику щодо підвищення темпів зростання населення та народжуваності, а у 1999 р. оголосив про позицію невтручання у ситуацію. Серед великих промислових держав зараз лише Росія декларує, як це було і у 70-ті, і у 80-ті рр. (але не у першій половині 90-х), проведення політики, спрямованої

на збільшення темпів зростання населення (табл. 8).

Позиція невтручання розповсюджується і на політику розвинутих держав щодо народжуваності, а може бути продиктована саме відмовою більшості урядів намагатися підвищити рівень народжуваності. Цим ситуація у розвинутих державах сильно відрізняється від ситуації у державах третього світу, де головна причина хвилювань – висока народжуваність.

У 1999 р. за проведення політики, спрямованої на зміну рівня народжуваності у

Таблиця 9

**Політика щодо рівня народжуваності,
яку вважають за доцільне здійснювати уряди окремих держав. 1974-1999 рр.**

Держава	1976 р.	1983 р.	1993 р.	1999 р.
Росія	Зберігати існуючий	Підвищити	Не втручатися	Підвищити
Франція	Підвищити	Підвищити	Підвищити	Не втручатися
ФРН	Не втручатися	Не втручатися	Не втручатися	Не втручатися
Італія	Не втручатися	Не втручатися	Не втручатися	Не втручатися
Японія	Не втручатися	Не втручатися	Не втручатися	Не втручатися
Південна Корея	Знизити	Знизити	Зберігати існуючий	Не втручатися
Великобританія	Не втручатися	Не втручатися	Не втручатися	Не втручатися
США	Не втручатися	Не втручатися	Не втручатися	Не втручатися

світі висловилися $\frac{2}{3}$ урядів, але з них 45% держав хотіли знизити народжуваність, 9% – підтримати на існуючому рівні, і лише 13% – підвищити.

На тлі зростання занепокоєння низьким рівнем народжуваності майже парадоксальним видається, що кількість урядів – прихильників політики, спрямованої на зростання народжуваності, не лише не виросла, але й зменшилася. Це видно, зокрема, на прикладі великих промислових держав. У 1976 р. уряд Росії заявляв про необхідність підтримки існуючого рівня народжуваності, уряд Франції розраховував за допомогою певних заходів домогтися зростання народжуваності, а уряд Південної Кореї – її зниження. У 1999 р. кількість урядів, які не вважали за доцільне здійснювати політику, спрямовану на зміну рівня народжуваності, зросла з 5 до 7, і лише уряд Росії заявив про підтримку росту народжуваності (табл. 9).

Деклароване “невтручання” багатьох західних держав у питання народжуваності, відмова від політики впливу на темпи зростання чи вікову структуру населення не означає повного самоусунення держав зі сфери демографічної політики. Підкреслюється лише

відмова від досягнення певних *кількісних* цілей (можливо, це пов’язується з неефективністю усіх попередніх спроб досягнення таких цілей).

Ось позиція уряду Великобританії, представлена на Каїрській конференції з народонаселення та розвитку 1994 р.: “Уряд Великобританії не проводить політику у сфері населення у значенні активних спроб вплинути на чисельність населення, його вікову структуру чи компоненти її зміни, за винятком імміграції... Він також не висловлює думки, яка чисельність і структура населення бажані для Великобританії. Головна його турбота – це добробут населення, хоча уряд і відслідковує тенденції демографічного розвитку... Рішення щодо народження дітей люди приймають самі, але завдання уряду – забезпечити їх інформацією та засобами, щоб рішення були ефективними. Зокрема, уряд надає послуги з планування сім’ї... Уряд враховує питання населення при виробленні економічної та соціальної політики” [11].

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки:

- різкий спад народжуваності спостерігався у державах Європи у 1965-75 рр. Ця тенденція проявляється й сьогодні після незначного

періоду стабілізації у 80-90-х рр. Особливо низьким природний приріст є у державах Центральної та Східної Європи;

- обсяги малокової смертності у порівнянні з 50-60-ми рр. істотно зменшилися, проте навіть серед держав Європи зберігаються їх істотні відмінності;
- практично в усіх державах колишнього

СРСР фіксуються тривожні демографічні тенденції: падіння народжуваності, ріст смертності, зменшення міграційного сальдо, трансформація вікової структури у напрямку збільшення питомої маси осіб старших вікових груп;

- низька народжуваність не є предметом

ЛІТЕРАТУРА

1. Позняк А. Сколько нас будет в 2025, 2050, 2075 годах? // Зеркало недели. – № 49. – 2002.
2. Указ Президента України “Про заходи щодо заохочення народжуваності в Україні” від 3 січня 2002 р. № 5 // Урядовий кур’єр. – 2002. – 18 січня.
3. Jurgен Dobritz. Europäische Fertilitätsmuster. Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft, Jg 25, 2/20, S. 267-289.
4. Див.: Демографический ежегодник России. Статистический сборник. – Москва: Госкомстат, 2002; Народонаселение стран мира. Справочник под редакцией Б.Ц. Урланиса. – М.: Статистика, 1978; Jean-Paul Sardon. Évolutions récentes de la démographie des pays développés. *Population*, N 55 (4-5), 2000, 729-764; Jean-Paul Sardon. Évolution démographique récente des pays développés. *Population-F*, N 57 (1), 2002, 123-170; Recent demographic developments in Europe. 2001, Council of Europe. Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2001; [Recent demographic developments in Europe. 2002, Council of Europe. Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2002.](#)
5. Див.: Recent demographic developments in Europe. 2000, Council of Europe. Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2000; World Population Prospects. The 1998 Revision. Volume I: Comprehensive tables. New York, United Nations, 1999; Jean-Paul Sardon. Évolutions récentes de la démographie des pays développés. *Population*, N 55 (4-5), 2000, 729-764.
6. Див.: Демографический ежегодник России. – М.: Госкомстат, 2000; Recent demographic developments in Europe. 1999, Council of Europe. Strasbourg, Council of Europe Publishing, 1999; World Population Prospects. The 1998 Revision. Volume I: Comprehensive Tables. United Nations, New York, 1999; Statistical Abstract of the United States: 1996. U.S. Bureau of the Census. 116th edition. Washington, DC, 1996.
7. Там же.
8. Див.: Демографический ежегодник России. Статистический сборник. – Москва: Госкомстат, 2002; Recent demographic developments in Europe. 2002, Council of Europe. Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2002.
9. Див.: Статистические сборники ЦСУ СССР, Госкомстата СССР и России, Статкомитета СНГ; Recent demographic developments in Europe. 2000, Council of Europe. Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2000.
10. Демоскоп Weekly. – № 23-24. – 4-17 июня 2001.
11. Там же.

Надійшла до редколегії 19.01.2005 р.